

Jezik i spoznaja

Uz temu

Unatoč povijesno kasnomu nastanku filozofije jezika kao zasebne filozofijske discipline, jezik je nezaobilazan predmet filozofijskih razmatranja od samoga početka povijesti filozofije. Premda nije bio uvijek i predmet zasebnih filozofijskih rasprava, jezik je bio redovito razmatran unutar nekih filozofijskih disciplina, kao što su ontologija, logika, retorika i poetika. Štoviše, logika kao znanost o valjanu mišljenju upravo je razvila takav pojam mišljenja koji je tijesno povezan s upotrebom jezika, istražujući pojmove, sudove i sveze sudova u zaključku, pri čemu je posebna pažnja posvećena pitanju istinosne vrijednosti iskaza.

Filozofija jezika kao zasebna filozofijska disciplina počela se je razvijati u drugoj polovici 18. stoljeća kod Hamanna, Herdera i Humboldta, a potom i kod njemačkih romantičara, i to izazvana potrebom za povratkom u dotadašnjoj povijesti novovjekovne filozofije zaboravljenomu pitanju o izvornoj povezanosti bitka, mišljenja i govora. No na daljnji razvoj filozofije jezika u 19. stoljeću presudno je utjecao nastanak i razvoj lingvistike kao zasebne znanosti o jeziku. Ona se je u to vrijeme znanstveno razvila u dvama smjerovima, kao jezična tipologija (Friedrich Schlegel, Humboldt) i kao poredbeno-povijesno jezikoslovlje (Bopp, Grimm, mladogramatičari), koje se je potom potvrdilo kao najjača lingvistička grana u 19. stoljeću. Nakon nekoga vremena, napose početkom 20. stoljeća, pozitivistička poredbeno-povijesna lingvistika dobila je ozbiljnu oprjeku u strukturalističkoj lingvistici. Premda je u njoj sinkronijski pristup potakao mnogo više sljedbenika nego dijakronijski ili povijesni, oba ova pristupa objedinjena su kod utemeljitelja strukturalističke lingvistike Ferdinanda de Saussurea. Osim toga, u drugoj su se polovici 20. stoljeća pojavila najmanje dva lingvistička pravca koji su ponovno povezali lingvistiku s filozofijom. Prvi je generativna i transformacijska gramatika, čiji je utemeljitelj i najistaknutiji predstavnik Noam Chomsky zagovarao studij racionalističke gramatike Port-Royala (1660.) kako bi se unaprijedio generativni pristup u istraživanju jezika i »univerzalne gramatike«. A drugi je kognitivna lingvistika koja se nastoji povezati s filozofijom, ali i antropologijom, psihologijom, medicinskom znanošću o mozgu i živčanome sustavu i znanošću o umjetnoj inteligenciji u multidisciplinarnu kognitivnu znanost.

U 20. stoljeću pitanje jezika dospjelo je u samo središte istraživanja i u filozofiji, i to u najrazličitijim pa čak i u međusobno suprotstavljenim filozofijskim usmjerenjima, tako da se s pravom može govoriti o jezičnome obratu u značajnome dijelu novije filozofije, a koji se zbiva upravo na temelju uvida u povezanost ili čak međusobnu ovisnost mišljenja i jezika. Taj je obrat poprimio dva glavna smjera. S jedne strane on se u analitičkoj filozofiji jezika (Frege, Wittgenstein, Bečki krug) očituje kao reduciranje epistemološke problematike na problem jezika, i to na način analize logičkoga ustroja jezika, koji se shvaća u osnovi nominalistički i u suglasju s vladajućom znanstvenom

paradigmom. S druge strane na tragu Humboldta razvija se kod Cassirera, kasnoga Heideggera i Gadamera, a zatim u okviru fenomenologijske i hermeneutičke filozofije, misao o jezičnosti mišljenja, o jeziku kao mediju mišljenja koji ima važnu ulogu ne samo u spoznaji nego i u oblikovanju zbilje za nas.

Moderna lingvistika također poklanja veliku pažnju odnosu između mišljenja i jezika. Na tragu Herdera američki jezikoslovci poput Edwarda Sapira sagledavaju lingvistiku u okviru antropologije i postavljaju pitanje kako određeni jezik sa svojim gramatičkim i leksičkim ustrojem utječe na način mišljenja, odnosno na tvorbu pojmova. Osobito je jaku hipotezu o ovisnosti mišljenja o jeziku formuirao Benjamin Lee Whorf. A u novije vrijeme razvila se je i kognitivna lingvistika koja u središte zanimanja postavlja upravo odnos jezika i spoznaje, čime se, s druge strane, sama lingvistika ponovno približava filozofiji.

Budući da je jezik postao predmetom i mnogih drugih modernih znanosti, kao što su psihologija, sociologija, semiotika, komunikologija, znanost o mozgu i živčanome sustavu itd., razvile su se i pojedine interdisciplinarne grane moderne lingvistike koje s različitih motrišta pridonose proučavanju odnosa jezika i mišljenja, kao što su psiholingvistika, sociolingvistika, pragmalingvistika ili neurolingvistika.

Imajući u vidu takav razvoj istraživanja i promišljanja jezika, međunarodni interdisciplinarni simpozij »Jezik i spoznaja«, održan u Cresu 25.–28. rujna 2016. u sklopu jubilarnih 25. *Dana Frane Petrića*, imao je zadaću da propita mogućnosti susreta filozofijskoga i znanstvenoga pristupa problematici jezika i govora, ukazujući pritom na granice svakoga redukcionističkoga pristupa, ali i da s filozofijskoga stajališta rasvijetli pojamovni okvir znanstvenoga razumijevanja jezika.

Izbor radova koji su nastali na osnovi hrvatskih izlaganja s toga simpozija donosimo u ovome broju *Filozofskih istraživanja*. Njima se pridružuju radovi na engleskome i njemačkome, među kojima su i oba plenarna izlaganja sa simpozija, u drugome broju *Synthesis philosophica* za 2017.

Igor Mikecin
Ljudevit Fran Ježić